

Szakért. „értelmiség” Szlavóniából

Brodarics István (*1480 k. Polyána?, †1539. november 17. Vác) diplomata, királyi kancellár, püspök. Kőrös megyei középnemes család szülötte, amely jó kapcsolatokat ápolt a zágrábi püspökséggel. A 16. század elején Pécsen, Bolognában, majd Padovában tanult, ahol kánonjogi doktori címet szerzett. Hazatérte után zágrábi kanonok. 1506-ban már Bakócz Tamás mellett dolgozott Esztergomban, majd kancelláriai titkár (1508–1517). 1517-ben címerbővítő oklevelet kapott és pécsi prépost lett. Előtte pécsi kanonok és a Szent András-kápolna rektora. 1521-től diplomáciai feladatokat teljesített Krakkóban, Rómában és Csehországban. Pécsi nagyprépost (1524–1526), esztergomi kanonok, majd éneklőkanonok volt. 1526-ban néhány hónapig királyi kancellár és szerémi püspök. Részt vett a mohácsi csatában, melynek eseményeit 1527-ben Krakkóban írta meg *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz verissima historia* címmel. Ekkortól Szapolyai diplomatája, szoros barátságban állt Rotterdami Erasmusszal. Szerémi püspök (1530), majd pécsi püspök (1532–1537). Távollétében testvére, Mátyás irányította a püspökséget. Váci püspök (1537–1539), segítette létrehozni a váradi békét, valamint Izabella és Szapolyai házasságát. 1539. november 17-én, Vácon halt meg.

Ergelics Ferenc (*1556. Zágráb, †1637. április 11. Zágráb) püspök. Ortodox hitre tért apa és katolikus anya gyermeke. Draskovics György püspök taníttatta és ő nevezte ki zágrábi kanonoknak és vaskai apátnak (1577). Bolognában tanult (1582–1586), hazatérte után dékán és Sziszek kapitánya. Részt vett a vár 1593. évi védelmében. Pornói apát (1595), zágrábi nagyprépost (1598). Követként részt vett az 1597. és az 1608. évi pozsonyi országgyűléseken. Boszniai püspök (1605) pápai megerősítéssel, és néhány hónapig pécsi püspök (1608). Ezután veszprémi (1608) és zágrábi püspök (1628–1637). Utóbbi helyen több alapítványt tett a káptalan részére. A zágrábi székesegyházban nyugszik.

Vinkovich Benedek (*1581. Jasztrebarszko, †1642. december 2. Zágráb) iskoláit a jezsuiták kolozsvári és bécsi iskolájában végezte, majd Bolognában tanult. A bolognai Collegium Illiricum rektora (1606). Filozófiai doktorátust, valamint jogi és teológiai licenciátust szerzett. Császmái olvasókanonok (1609), zágrábi kanonok (1610). A muraközi ellenreformáció irányítója. Császmái (1611), komári (1615) és székesegyházi (1619) főesperes. Utóbbi két tisztségében ő látogatta először végig az esperesi kerületét. Nemeslevelét II. Mátyás állította ki (1617). Ergelics püspök általános helynöke (1624). Az ebben az évben leégett püspöki épületeket többségében ő építtette újjá. A jezsuita rendnek több ingatlan adományozott Zágrábban. Pécsi püspök (1630. október 25–1637. május 2. e.). Pápai megerősítést 1633. június 6-án kapott. Elkezdte az egyházi birtokállomány felmérését, és összegyűjtötte az erre vonatkozó forrásokat. 1632-től már ő adta bérbe a püspöki és káptalani birtokokat, ennek ellenére komoly jövedelmet nem szerzett. A pécsi jezsuita misszió alatta élte a virágkorát. Püspöksége végén három, általa felszentelt pap tevékenykedett az egyházmegyében. Zágrábi püspök (1637. május 2–1642. december 2.), itt is folyamatosan küzdött az

egyházi birtokállomány megóvásáért. A zágrábi székesegyház Szent Lukács-oltára előtt nyugszik.

Domitrovich Péter (*1580 k. Császárvár körül, †1628. Varasd) alkancellár, püspök. Ljubljánában, Bécsben, majd Bolognában tanult. Tanulmányai befejeztével a bolognai Collegium Illiricum kollégium rektora (1597–1598). Zágrábi kanonok (1595), gorikai főesperes (1601), olvasókanonok (1604–1607), címzetes topuszkói apát (1609), zágrábi nagyprépost és pécsi püspök (1608–1611). Kinevezését a pápa is támogatta. Alkancellár (1613–1614). Egyházmegyéjének ortodox híveivel törekedett a kiegyezésre. Bőkezű mecénás. Zágrábi püspöksége idején (1611–1628) erőteljesen támogatta a jezsuiták munkáját, és alapítványt tett a zágrábi gimnázium számára (1616). Az első zágrábi Mária-kongregáció támogatója és elnöke (1624). Nagy összeggel járult hozzá a zágrábi jezsuiták Szent Katalin-templomának felépítéséhez, ahol ő mondta az ünnepi prédikációt Loyolai Ignác és Xavéri Ferenc szentté avatásának ünnepén. Ő adatta ki Nicolaus Sartorius kis katekizmusát, amelyet először írtak kaj nyelv-járásban. Tervezte az evangéliumok ilyen dialektusban való kiadását is, de eközben egy baleset során a Drávába fulladt.

Gregoriánczi Pál (*?, †1565. október 21.) diplomata, püspök, érsek. Kőrös megyei szlavón nemesi család sarja. Egyik testvére, György, szlavón alítélőmester gyilkosság áldozatává vált, Pál karrierjét ezért a másik bátyjának, Ambrusnak köszönhette, aki a Zrínyi család familiárisaként eljutott a szlavón vicebáni székbe. Humanista iskolázottságú, jogi doktor volt. Zágrábi kanonok (1540), innen emelte ki Oláh Miklós zágrábi püspök, és vitte magával Egerbe, ahol szintén kanonoki kinevezéshez jutott, majd megkapta a szabolcsi főesperességet is. Pécsi püspök (1548–1550), zágrábi és pozsonyi kanonok (1549), zágrábi püspök (1550–1558), győri püspök (1554–1565), választott kalocsai érsek (1565). 1550-ben Rómában tárgyalta, 1551-ben részt vett a tridenti zsinat munkájában. 1552-ben ő képviselte Ferdinándot Rómában a Fráter György meggyilkolása miatt induló vizsgálat során. Részt vett a *Quadripartitum* megszövegezésében, és fennmaradt egy világi és egyházi előjárókról készült sematizmusa.

Megericsei János (*1470 k. Kőrös vm., †1517. április 15.) humanista költő és filológus. Sírverse szerint Janus Pannonius és Garázda Péter rokonaként látta meg a napvilágot. Az okleveles forrásokban először Geréb László oldalán szerepelt az 1490-es években, elhagyva szülőföldjét már ekkor Erdélyben forgolódott. Humanista indíttatásból intenzíven gyűjtötte az ókori Dacia tartomány területén található római feliratokat, ő az erdélyi epigráfia megteremtője. Gyulafehérvári éneklőkanonok (1498), kolozsi főesperes (1504–1516), kancelláriai titkár (1515). Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban máig megtekinthető egy általa ajándékozott misekönyv, amelybe saját kezűleg készített bejegyzéseket a liturgikus ünnepekhez, és ezáltal a könyv a késő középkori egyháztörténet fontos forrása. 1873-ig csak kéziratban fennmaradt munkája 125 feliratot tartalmaz, bejegyzéseiből egy, a múlt emlékei iránt ragaszkodó filosz képe rajzolódik ki, aki humanista büszkeséggel jegyezte meg, hogy ő fedezte fel Sarmizegethusa igazi helyét.

ban hasonlított az erdélyi vajdasághoz. A törzsterületnek számító Zágráb és Kőrös, valamint a szintén a szlavón bán irányítása alatt álló Varasd és az adózás tekintetében idesorolt Verőce vármegyék mintegy 20 ezer km²-nyi területén legalább 260 ezer ember élt. A 13,2 fő/km² népsűrűség messze meghaladta az országos átlagot. A városiasodás magas fokát jelzi, hogy a népesség 20-25%-a városias településeken, oppidumokban, illetve Zágráb vagy Varasd civitasok valamelyikében élt. Az első sorban szőlőművelésből származó jövedelmekből többen megengedhették maguknak, hogy gyermekeiket külföldön taníttassák, és feltűnően sokan kerültek Szlavóniából a központi kormányzat szakértelmet kívánó állásaiba, elég csak Megyericsei Jánosra és Brodarics Istvánra gondolnunk.

A lakosság különböző dialektusú délszláv nyelven beszélt, míg a nemesség etnikailag kevert volt, akiket összekötött az egyetemes latin kultúra és írásbeliség, valamint az a markáns *hungarus tudat*, mely alapján a „*natio Hungarica*” tagjai közé számították magukat. A szlavón nemesség osztozott a Rákos mezejére összegyűlő magyar köznemesség Jagelló-kori németellenességében is, és velük összhangban fogadta el Szapolyai János királyságát a mohácsi csata utáni hónapokban. Nem merült fel bennük, hogy közösen a Magyar Királyságon kívül keressék a boldogulásukat, ezt sem a történelmi hagyományok, sem a Szent Koronához való tartozás tudata nem engedte, és hiányzott bármilyen tartományi önállóságot megjelenítő ideológia, illetve ennek reprezentációs eszköztára is. Mindezek ismeretében kell feltennünk

A horvát-szlavón országláda, előlapján a horvát és a szlavón címerrel, tetején Szakmárdy János epigrammájával, 1643

a kérdést: milyen változások lökték Szlavóniát a Magyar Királyságtól eltérő fejlődési pályára, amelynek a végén inkább egy új, Dalmáciát, Horvátországot és Szlavóniát magában foglaló, úgynevezett Háromegey Királyságban képzelték el a szebb jövőt, és nem a Szent Korona országainak keretében?

Gyenge és gögös magyarok

Szlavónia kora újkori változásának legfőbb oka az *oszmán előrenyomulásban* keresendő. A rendszeres beütések, fosztogatások már az 1460-as évektől mindennaposá váltak. Szlavónia területe közel hetven évvel korábban vált állandó hadszínterré, mint a Drávától északra fekvő vidék. Ez a fáziseltolódás eredményezte a meglehetősen eltérő hagyományokkal és berendezkedéssel bíró *Horvát Királyság és Szlavónia kapcsolatainak szorosabbá válását*. A könnyebb irányíthatóság kedvéért

⇒ folytatás a 29. oldalról

1558. július 17. Az egykori középkori Horvátország rendjei utolsó önálló gyűlésüket tartják a Zágráb megye déli részén fekvő Sztenicsnyákon (Stenčinjak). Ezzel véget ér a horvát szabor önálló története, ettől kezdve a horvát rendek a szlavóniaiakkal együtt üléseznek. Szeptember 1-jén már közös országgyűlést is tartanak Zágrábban, ami legfőbb jele a törökök által megszállt horvát és a még megmaradt szlavón területek kényszerű egyesülésének.

1564. január-február Nicolò Angielini itáliai várépítész az előző év végi terepbejárást követően térképet szerkeszt a horvát-szlavón végvárak vidékéről.

1566. Zrínyi Miklós dunántúli főkapitány, volt horvát bán elesik Szigetvár védelmében.

1573. Parasztfelkelés Horvátországban Gubec Máté vezetésével. – Megjelenik a muraközi Nedelicen (Zala vm.), Hoffhalter Rudolf nyomdájában Mihajlo Bučić *O sakramentima* című munkája, az első horvát nyelvű protestáns vitairat.

1574 folyamán Zrínyi György támogatásával Nedelicen a Hoffhalter nyomdában az erasmista Pergosich János varasdi jegyző horvát fordításában (*kaj horvát nyelvjárásban*) napvilágot lát Werbőczy István Hármaskönyve.

1577. folyamán A magyar-horvát-szlavón területen a végvárak királyi őrségének létszáma 12 240 lovas és gyalogos.

1578. január-február A Lazarus von Schwendi felső-magyarországi főkapitány által 1566-ban kidolgoztatott első általános magyar nyelvű lovas és gyalogos hadiszabályzatot Károly belső-ausztriai főherceg rendelkezésére lefordítják horvát nyelvre. E hadirendtartásokra tesznek esküt 1578. november elején az újonnan épített Bajcsavár délszláv katonái, Zrínyi György 100 lovasa és 200 haramiája (horvát-szlavón gyalogosa).

folytatás a 33. oldalon ⇒

Zengg (ma: Senj) látképe. Rézmetszet, 1689

Horvát nemesek és nemes hölgyek. Rézmetszet, 1689

már 1476-ban összevonták az addig külön tisztségnek számító horvát–dalmát, illetve a szlavón báni tisztséget, és ekkortól datálhatjuk az egyre erősödő horvát migrációt. Parasztok és nemesek egyaránt igyekeztek a védettebb szlavóniai területekre, jelenlétük komoly hatással volt a tartomány etnikai arculatára, a horvát nemesség történelem-tudata pedig jelentős szerepet játszott Szlavónia későbbi sorsában.

A folyamatos hadjáratokban militarizálódó szlavón nemességben joggal alakulhatott ki az az érzés, hogy miközben elhagyatottan küzdenek, ők a kereszténység védőbástyája (*antemurale Christianitatis*), és ez lett tartományi önazonosságuk alapja. Erre hivatkozva kértek címet II. Ulászlótól 1496-ban, de ugyanez az elem szerepel Ráttkay György 1652-ben megjelent históriájában (*Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae inchoata ab origine usque ad praesentem annum MDCLII. Viennae, 1652*) is. Az oszmán túlerővel szembeni tehetetlenség, a rengeteg katonai kudarc okkal frusztrálta a horvát és a szlavón nemességet, amely a bajok okát a magyar királyi udvar gyengeségében és a magyarok gőgösségében látta. Mindkét érv visszaköszön a korabeli forrásokban, valamint a 17. századi interpretációkban, és ez tekinthető az első törésnek (egyelőre inkább) a horvátok magyarokról alkotott addigi pozitív megítélésében. Hiába tett meg mindent a központi kormányzat, a határvédelem nem lett szilárdabb, 1522-től kezdve Habsburg Ferdinánd osztrák főhercegnek kellett mind nagyobb mértékben hozzájárulni a hadakozás költségeihez. Ez vezetett oda, hogy 1527-ben a horvát nemesség politikai érvelésében már szerepel a szabad királyválasztás mint Zvonimir király halála óta létező lehetőség, és a január 1-jei cetini gyűlésen formálisan szakítottak a Magyar Királysággal.

Horvátország mint a kereszténység védőbástyája. Ferdo Quiquerez olajfestménye, 1892

A Magyarországtól különálló Horvát Királyság politikai fikció volt, Habsburg Ferdinánd Szent István koronája révén formált jogot Horvátországra, és a központi kormányzat is a megszokott rendben zajlott tovább. Nem alakultak ki külön horvát kormányhivatalok, a Magyar Kamara intézte az adószedést, a nádor adományozási jogköre továbbra is kiterjedt Szlavóniára és Horvátországra, peres ügyekben pedig az országbírói törvényszék számított a legfelső fórumnak. A horvát önállóság ideológiája azonban kijelölte a szlavón államfejlődés útját is. 1529-ben bekerült Ferdinánd titulatúrájába a *rex Sclavoniae* cím, ami 1558-ban a számára készített kettős-pecséten már Horvátország mögött szerepelt, és 1563-ban Miksa magyar koronázási szertartásán Dobó István

kezében ott lobogott Szlavónia zászlója. „Tótország” tehát a 16. század első felében ideológiában és hatalmi szimbólumok terén is eljutott a különálló királyság (*regnum Sclavoniae*) elméletének kidolgozásáig, és ebben túllépett az erdélyi berendezkedés sajátosságain. Ehhez a területileg szinte eltűnő, ám az önállóság mítoszával mindvégig rendelkező Horvátország szolgáltatott megfelelő mintát, ahonnan a nemesség ekkorra nagyjából áttelepült Szlavóniába, és közülük egyre többen vettek részt a tartományi közigazgatásban. 1558-ban összeolvadt a horvát szabor (*sabor*) és a szlavón tartományi rendi gyűlés, és az utóbbi mechanizmusait megörökölve ez lett a horvát–szlavón nemesség legfontosabb közös fóruma.

II.

A változások négy eltérő útja

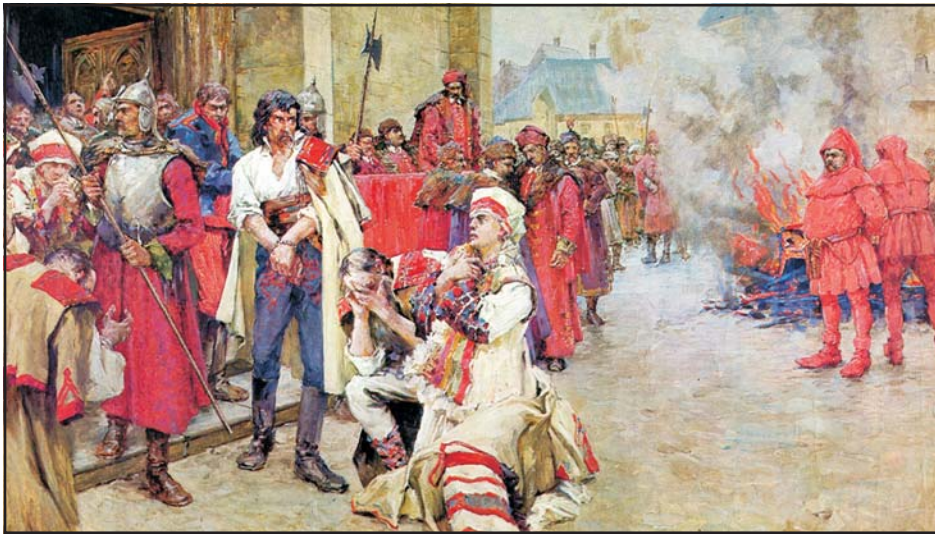
A hadügyigazgatás

Az első fontos különbség a Drávától északra fekvő és a szlavóniai területek között a hadügyigazgatásban alakult ki. Az osztrák örökös tartományok szempontjából létfontosságú volt Horvátország és Szlavónia megóvása, ezért mindent megtettek a tartományok stabilizálásáért. Krajna és Karintia Horvátországban, Stájerország pedig Szlavóniában állomásoztatott csapatokat, I. (Habsburg) Ferdinánd pedig igyekezett megszerezni a legfontosabb végyárakat a maga számára.

1556-ban Hans Lenković személyében horvát–szlavón végvidéki főkapitányt nevezett ki az uralkodó, és az ő irányítása alá került az 1559-ben reformált végvárrendszer és az örökös tartományok által fizetett katonaság. A bán hatásköre erősen beszűkült, a gyenge harcértékű nemesi felkelés és a vármegyei csapatok mellett csupán a 400-500 fős báni bandé-

A török seregek győzelmi jelként levágott fejeket visznek szekérszámra. A Petrinja bevételét megőrkítő metszet részlete, 1592

Gubec Máté paraszvezér kivégzése a zágrábi Szent Márk téren, 1573. A kivégzés Dózsa Györgyéhez hasonlóan kegyetlen volt, amit Gubec a legenda szerint hősiiesen tűrt. Otton Iveković festménye, 1921 riumra támaszkodhatott. A hadszíntér irányítása 1578-tól a grazi Belső-ausztriai Haditanács (*Innerösterreichischer Hofkriegsrat*) alá került.

Hadügyigazgatás terén a 16. század végére a horvát–szlavón területek teljesen elszakadtak a Magyar Királyságtól, és ez jelentősen csökkentette közöttük az információáramlást.

A háború intenzitása

A másik fontos különbség a határ menti küzdelmek intenzitásában volt. Elmondható, hogy a 16. században az oszmán előrenyomulás sokkal kisebb pusztítást végzett a Drávától északra fekvő területeken – leszámítva Bácsot, a Duna melletti hadiutat és a belső-somogyi területeket –, mint a Dráva–Száva közében. Ennek földrajzi és politikai okai egyaránt voltak. Szlavóniából már az 1530-as években tízezrek menekültek biztonságosabb területre, amíg más vidékeket ekkor még megkíméltek a török portyák. A sűrű várlánccal védett, folyók által szabdaltszavóniai területen csak nehezen jutottak előre a támadó csapatok, emiatt a frontvonal lassan változott. 1541-ben az állandó harcok szinte teljesen lakatlanná tették Pozsegát és Kőrös megye elfoglalt területeit, és a török defterek névanyagából kiderül, hogy a 16. század végére a megszállt területeken a lakosság teljesen kicserélődött. Ez mélyreható változásokat okozott, hiszen az új népességben nem volt meg a középkori keretek emléke, így lehetlenné vált a keresztény adóztatás, és

egy szűk területet leszámítva nem alakult ki a kondomínium (egy birtok több tulajdonossal) rendszere sem. Amíg a Drávától északra alig ismerünk adatokat a falusi népesség iszlamizálásáról, addig a török uralom utolsó évtizedeiben (1660–1690) Szlavónia és Szerémség lakóinak már a fele muszlim, 14%-a pedig ortodox volt. Az őslakosság elköltözésével eltűnt az eredeti egyházi és világi intézmények határa, emiatt csak a 18. század közepén sikerült itt kialakítani az új közigazgatási rendszert, de ezek között szinte alig találunk a középkorival megegyező határvonalat. Arról nem is beszélve, hogy Szlavónia jelentős részén katonai határőrvidéket hoztak létre az ortodox határőrök számára, és ezzel felekezeti alapon kettészakították az egykor egységes területeket.

A keresztény kézen maradt, alig 7000 km²-re zsugorodott vidéken is érezte hatását a háború. Mivel a leggazdagabb területek estek el, 1582-ben már csak 3298 adózó portát tudtak lajstromba venni. A háború megakasztotta a polgárosodás folyamatát, a belső piacok szétzilálódtak. Szintén komoly gondot jelentett a balkáni *vlach* népelemek beköltözése, akik katonaparaszti szervezetben határvédelmi feladatokat láttak el, és privilégiumaiknak köszönhetően a vármegyei kereteken kívül maradtak. A végvá-

⇒ folytatás a 31. oldalról

1578. július A magyar–horvát védelmi rendszer irányításának 1578-ban történt kettéosztása után (az uralkodó a magyarországi végek kormányzását Ernő főhercegre, a horvátországi és szlavón végeket Károly főhercegre bízta) Károly főherceg a Kulpa és Korana folyók torkolatánál új erődítmény építésébe kezd. Az 1580-as évekre elkészülő Károlyváros (Karlovac) évszázadokra a török elleni déli határvédelem kulcsa lesz.

A mára elpusztult károlyvárosi erőd csillagot formázó alaprajza, 1774

A végvári rendszer kialakulása és a határőrvidéki kapitányságok megszervezése nyomán sikerül megállítani a török terjeszkedést.

1592. február–június A boszniai török csapatok elfoglalják a kulcsfontosságú Bihács erődítményét és számos környező kisebb várat (Hrasztovica, Gora, Szokol, Drezsnik, Izacsics stb.). A horvát végvidéki főkapitányság déli része teljesen török megszállás alá kerül.

1593. A horvát–szlavón rendek zágrábi gyűlésén (április 12.) kiderül, hogy két év alatt a török 26 várat foglalt el és 35 ezer embert vitt rabságba. – Erdődy Tamás horvát bán osztrák csapatokkal

A sziszeki csata, 1593. Rézmetszet részlete

együtt Sziszeknél megveri a törököt (június 22.), az ütközetben Hasszán boszniai pasa is odavész.

1606. október 28. A zágrábi jezsuita missziós állomás állandó rezidenciává válik, ahol iskolát is nyitnak. Az 1612-től kollégiumként működő zágrábi rendház a horvát barokk művelődés egyik fontos központja a 17–18. században.

A jezsuiták által emelt Szent Katalin-templom Zágrábban, szemben a jezsuita rendházzal és iskolával, 1630

1630. A Szlavóniába betelepült, zömében ortodox hitű határőrök kiváltságokat kapnak III. Ferdinándtól (Statutum Valachorum).

1657 folyamán Martin Stier osztrák hadmérnök a stájer határról, majd a horvát–szlavón végvárok övezeteiről színes, kéziratos térképeket rajzol.

1659. április 27. Zrínyi Miklós horvát bán jelenti az udvarnak, hogy a horvátországi jobbágyságot „lecsendesítette”. (Ezzel véget ért az 1653 júniusában indult parasztfelkelés.)

1671. Zrínyi Péter horvát bán és sógorát, Frangepán Ferenc Kristófot az I. Lipót (1657–1705) elleni összeesküvés vádjával Bécsújhelyen kivégzik.

1683–1699. Horvátország és nagyobbik része felszabadul a török uralom alól, míg a szárazföldi Dalmácia Velence kezére kerül.

Jajca vára a török uralom alatt. Rézmetszet részlete, 17. század

folytatás a 36. oldalon ⇨

rakhoz rendelt jobbágyi ingyenmunka, a békés termelés feltételeinek a hiánya, a földesúri túlkapások a polgári lakosságban is egyre nagyobb elégedetlenséget szültek. A terhek növekedése miatt több helyütt felkelések törtek ki, 1549–1555 között a topuszkói apátság, 1568–1572 között pedig Tahy Ferenc birtokai kaptak lángra, és itt csak évek múlva tudták a báni seregek leverni a Gubec Máté vezette lázadást. A parasztpolgári vállalkozások virágkora elkerülte Szlavóniát, és ez is gyengítette a Magyar Királysággal ápolat kapcsolatát.

A reformáció

A legmarkánsabb különbséget a reformáció elterjedésénél figyelhetjük meg. Amíg a Magyar Királyság területén szinte végigsöpört a protestáns tanok népszerűsége, Szlavóniában, a kezdeti sikerek ellenére, nem ért el látványos eredményeket. A kudarc okai rendkívül összetettek.

Fontos elem, hogy a *katolikus hierarchia nem omlott össze* a térségben, és Zágráb mint püspöki székhely mindvégig keresztény kézen maradt. Sőt amíg Magyarországon a katolikus vagyon jelentős részét szekularizálták, Szlavóniában a zágrábi püspök maradt mindvégig az egyik leggazdagabb nagybirtokos. A katolikus reform is korán megindult a térségben. Draskovics György zágrábi püspök már 1574-ben kihirdette a tridenti zsinat határozatait az egyházmegyéjében, és határozott fellépésével megakadályozta a reformáció szélesebb körű elterjedését.

A katolikus reformot segítette, hogy Itáliával mindvégig fennmaradtak a szoros kulturális kapcsolatok. A horvát papképzés központja Bologna lett, miután 1553-ban Paulus Zondinus megalapította itt a Collegium Hungaricum et Illiricumot. A délszláv diákok csak ritkán jutottak el német területre, így hiányzott az a reformatori társaság, akiknek tagjai – tanulmányaik után hazatérve – átvehették volna a városi és plébániai iskolákat. A 17. század elején a kérdés végleg lekerült a napirendről. Az osztrák örökös tartományokban meginduló *ellenreformáció felerősítette* a szlavóniai folyamatokat, és 1625-ben a délszláv protestáns művelődés fellegvárának számító Muraközből is kiűzték a

protestánsokat. A katolikus hierarchia ereje, az *Itáliához való közelség*, az iskolák megtartása azt jelzik, hogy a protestantizmus itt kulturális téren szenvedett vereséget ugyanúgy, ahogy ez a Drávától északra a katolikusokkal történt.

A katolikus egyház

A negyedik eltérést a katolikus egyház állapotában találjuk. Azt már láttuk, hogy a reformációra kellő eréllyel reagált, ám ennél fontosabb szerep jutott a szlavóniai katolicizmusnak. A zágrábi püspökök ugyanis hatalmuknak köszönhetően egyre gyakrabban kaptak báni kinevezést, személyükben a világi és egyházi kormányzat egy kézben összpontosult. Az összefonódás eredményeképp fogadta el a szlavón rendi gyűlés 1567-ben azt a törvénycikkelyt, amely megtiltotta, hogy protestánsok birtokot szerezhessenek vagy bármilyen hivatalt viselhessenek Szlavóniában. Ezzel a délszláv katolicizmus egy újabb elemet épített a formálódó nemzettudatba, ugyanis a 17. század elejére éppen a protestáns magyar rendek ellenében lett a horvát–szlavón nemesség identitásának egyik pillére a katolikus hit.

A modern horvát nemzettudat egyik alapját képező katolicizmus tehát elsősorban nem a szerb ortodoxia, hanem sokkal inkább a *protestáns magyar rendi nacionalizmus ellenhatásaként jött létre*. Ennek ékes példája Draskovics János (1595–1613) horvát bán kirohánása a pozsonyi országgyűlésen, amikor felmerült, hogy a vallásszabadságot Szlavóniára is kiterjesszék, „ő győzhetetlen szívvvel protestált, s kijelentette, inkább kész az egész királysággal egyetemben elszakadni a magyar koronától, mintsem hogy saját bánysága alatt lássa bebocsáttatni és engedélyeztetni ezt a lélekmérgező pestist és az ország káros romlását”.

III. Három ország – egy haza: önálló délszláv királyság

A 17. században egyre jobban kikristályosodott a zágrábi káptalan köreiből megfogant és a horvát–szlavón nemesség által szívesen hallgatott, *önálló délszláv királyságról szóló ideológia*. Ehhez

jól jött, hogy senki nem tudta, hol húzódott a történelmi előképnek tekintett Illíria, így az új állam határait természetesen lehetett tologatni. Ráttkay a már idézett művében még a Szerémséget és Zrínyi Miklós kapcsán Sziget várát is Szlavóniához értette. Ennél azonban fontosabb volt, hogy a horvát–szlavón rendeknek más természetű problémákkal kellett szembenézni, mint magyar kortársaiknak.

A legégetőbb problémák közé a Habsburg központosítás, a vlachkérdés és a török támadás elmaradása tartozott. Számukra a magyarországi események, Bocskai mozgalma, az erdélyi fejedelmekkel vívott harcok mind visszatetszést keltek, mert az oszmánok elleni küzdelemtől vonták el az erőforrásokat. Ez a szemlélet megakadályozta őket a magyar rendekkel való együttműködésben. Az 1630-ban kiadott, a vlach katonaparasztnak tag jogokat adományozó, úgynevezett *Statutum Valachorum*, majd az ennek revíziójára létrejött bizottság sikertelensége, a végvidék idegenek általi irányítása pedig a bécsi udvarral szembeni bizalmatlanságnak adott táptalajt. Ez vezetett oda, hogy Draskovics János horvát bán (1640–1646), majd nádor (1646–1648) felkérte Ráttkayt az „illír” területek önálló állami létének bizonyítására. A mű megszületett, de Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc kivégzésével ideiglenesen lekerült a napirendről a Habsburg Birodalmon belüli önálló horvát–szlavón királyság létrehozásának programja. Az eszme azonban tovább virágzott, ezt terjesztették az 1661-ben önállóvá váló ladislaita ferences szerzetesek, az őket felkaroló nagybirtokosok, elsősorban a Draskovicsok és a tersattoi ferences kegyhelyhez különösen vonzó Erdődyek. Legnagyobb hatású propagálói azonban a horvát–szlavón nemesség köréből rekrutálódó zágrábi kanonokok, valamint a zágrábi püspökök, mint a muszlimból ortodox hitre tért apa gyermekeként megszülető Ergelics Ferenc, az illirizmus fellegránának számító Bolognában tanuló Vinkovich Benedek, a ferencesek által pasztorált Samoborban nevelkedő Petretich Péter vagy a Száva melletti Nartról származó Bogdan Martin. A közös e főpapokban az, hogy egyikük családja

sem tartozott a *natio Hungarica* sorába, így az arisztokraták azért többnyire kettős, sőt hármas identitása nem jellemezte őket.

Sok fontos eszköz hiányzott a „Háromegegy Királyság”-hoz; például állandó központ, hiszen 1808-ig nincsen báni rezidencia; uralkodói jelvények és ceremónia, aminek első jelei éppen a 17. századi báni beiktatásokon és a báni jogar viselésében jelentek meg. Nem ártott volna egy király sem, mert hiába tekint a bánra alkirályként (*prorex*) a derék historikus, hatalma ekkor gyen-

gebb, mint valaha. Végezetül pedig ne veszítsük szem elől, hogy azért nem múlt el nyomtalanul a közös hazában eltöltött több évszázad emléke, a Magyar Királysághoz való tartozásnak ekkor még mindig jelentős tábora volt a szlavón nemességen belül, és még további évszázadoknak kellett eltelnie, hogy a kesernyessé váló önálló délszláv álmom valósággá váljon.*

VARGA SZABOLCS

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00387/10/2) támogatásával készült.

A Wesselényi-összeesküvés

A bécsi udvar 1664. augusztus 10-én – a korábbi évtizedek gyakorlatától eltérően – a magyar rendek megkérdezése nélkül kötött békeszerződést az oszmánokkal. A vasvári béke emiatt komoly elégedetlenséget váltott ki, hiszen török kézen hagyta Várad mellett Érsekújvárt is. Ezzel a Magyar Királyság központi területei mindennapos veszélybe kerültek, az oszmánok ugyanis Érsekújvárral Felső-Magyarországot szinte elvágták Pozsony vidékétől és a Dunántúltól. A végveszélynek tűnő helyzetben a magyar rendek kiutat próbáltak keresni, és Habsburg-ellenes szervezkedésbe kezdtek. Wesselényi Ferenc nádor vezetésével 1666 nyarán Murányból követeket küldtek a török Portára. A rendi szabadságok és a szabad királyválasztás garantálásáért – évi több tízezer aranyforint fejében – készek voltak elismerni a szultán fennhatóságát. Ez egy Erdélyhez hasonló, ám annál kedvezőbb helyzetű török vazallus magyar állam megszületését segítette volna elő. A szervezkedést Wesselényi halála (1667) után Nádasdy Ferenc országbíró, Zrínyi Péter horvát bán, Frangepán Ferenc és I. Rákóczi Ferenc folytatták. Bár a Porta nem mutatott érdeklődést terveikre, mozgalmukat 1670-ben leleplezték, horvátországi és felső-magyarországi fegyveres ellenállásukat levertek.

A bécsi Habsburg-udvar a főúri szervezkedést széles körű propagandával a kereszténység elleni hatalmas „magyar–horvát összeesküvéssé” nagyította. Ennek célja az volt, hogy az abszolutista törekvések megvalósításához Magyarországon is utat nyissanak. A felségárulásért járó fővesztést csak Rákóczi tudta elkerülni, ő életéért 400 ezer forintot fizetett. Zrínyit és Frangepánt 1671. április 30-án Bécsújhelyen, Nádasdyt pedig Bécsben kivégezték. A magyar nagyurak török kiátkeresése tehát nem járt, és a Habsburg Monarchia részét alkotó Magyar Királyságban nem is járhatott igazi eredménnyel. Ám hasonló kudarccal végződött az 1670-es években a Habsburg abszolutista kormányzat bevezetése is. A magyar államot csak rendjeivel és nemességével együttműködve lehetett kormányozni. Az egyensúly az 1681. évi soproni országgyűlésen állt újra helyre.

PÁLFFY G.

Zrínyi Péter horvát bán és Frangepán Ferenc kivégzése. Bécsújhely, 1671. április 30.

